

**КОНСУЛЬТАЦІЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ****CONSULTATION AS ONE OF THE FORMS OF USE OF SPECIAL KNOWLEDGE
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

**Марушев А.Д., к.ю.н.,
доцент кафедри криміналістики**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті висвітлюються основні консультативні форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів. Автором основну увагу зосереджено на характеристиці консультативних форм, а саме усній і письмовій формах, що застосовуються в процесі розслідування злочинів. У ході проведеного аналізу визначено мету консультативної діяльності спеціалістів та основні вимоги до них у разі залучення до розслідування кримінального провадження. Відзначено, що консультативна діяльність спеціаліста складається не тільки з усного роз'яснення особливостей використання технічних засобів, але й попереднього дослідження окремих об'єктів, надання письмових довідкових даних, складання письмових висновків спеціаліста, які є джерелом орієнтуючої інформації для слідчого (оперативного працівника) в пошуку знаряддя злочину, злочинця, предметів його одягу та взуття, транспортного засобу. Автор відзначає, що для вирішення окремих оперативно-тактичних завдань необхідно проводити попередні дослідження в ході проведення слідчої (розшукової) дії (наприклад, огляду місця події) або відразу після її закінчення. Попередні дослідження є важливим елементом пізнавальної діяльності спеціаліста, спрямованої на з'ясування обставин вчиненого злочину, пошук і встановлення винного. Але отримані висновки в результаті попереднього дослідження не є процесуально регламентованою дією, а отримані результати (висновки) не є джерелами доказів. Крім того, в проведенні попередніх досліджень зі слідами та об'єктами необхідно вживати заходів, що забезпечують цілісність та незмінність досліджуваних об'єктів (слідів). У процесі попереднього дослідження не повинні застосовуватися методи, що змінюють властивості речових доказів (форму, кількість, розміри, склад, колір тощо) і можуть вплинути на результати наступних експертних досліджень. У підсумку встановлено, що використання таких форм консультативної діяльності спеціаліста забезпечить об'єктивність, повноту та всебічність досудового розслідування і сприятиме оперативному та ефективному розкриттю злочинів.

Ключові слова: досудове слідство, консультативна діяльність, кримінальне судочинство, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання, спеціаліст, форми.

The article highlights the main consultative forms of using special knowledge in the investigation of crimes. The author focuses on the characteristics of consultation forms, namely oral and written forms used in the investigation of crimes. In the course of the analysis, the purpose of the consultative activity of specialists and the main requirements to them in case of involvement in the investigation of criminal proceedings were determined. It is noted that the consultative activity of the specialist consists not only of oral explanation of the peculiarities of the use of technical means, but also preliminary research of individual objects, provision of written reference data, written conclusions of the specialist, which are a source of indicative information for investigators. Instruments of the crime, the offender, his clothing and footwear, vehicle. The author notes that, to solve certain operational and tactical tasks, it is necessary to conduct preliminary research during the investigative (search) action (for example, inspection of the scene) or immediately after its completion. Preliminary research is an important element of the cognitive activity of the specialist, aimed at clarifying the circumstances of the crime, finding and identifying the culprit. But the conclusions obtained as a result of the preliminary study are not a procedurally regulated action, and the results obtained (conclusions) are not sources of evidence. In addition, in previous studies with traces and objects, it is necessary to take measures to ensure the integrity and immutability of the studied objects (traces). In the process of preliminary research, methods that change the properties of physical evidence (shape, quantity, size, composition, color, etc.) and that may affect the results of subsequent expert research should not be used. As a result, it was established that the use of such forms of consulting activities of the specialist will ensure the objectivity, completeness and comprehensiveness of the pre-trial investigation and will facilitate the prompt and effective detection of crimes.

Key words: pre-trial investigation, consultative activity, criminal proceedings, investigative (search) actions, special knowledge, specialist, forms.

Актуальність теми. Удосконалення інституту спеціальних знань на досудовому слідстві є важливою складовою частиною судово-правової реформи в Україні. Зростаючі можливості впровадження новітніх досягнень науки і техніки в процес розслідування кримінальних правопорушень, необхідність більш раціонально організувати процес доказування зумовлюють значну увагу вчених до проблем використання спеціальних знань на досудовому слідстві. Однак питання правового забезпечення використання спеціальних знань на досудовому слідстві не тільки не вичерпані, але й потребують подальшого вдосконалення і розроблення. Зокрема, теоретичного аналізу потребують питання правової регламентації спеціальних знань, принципи застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Немає єдиної думки з приводу процесуальної регламентації, змісту та класифікації форм спеціальних знань тощо. Актуальність вибраної проблематики визначається тим, що питання впливу результатів використання консультативної форми спеціальних знань на процесуальні рішення в такому дослідницькому зрізі ще не ставились у сучасній юридичній літературі та у спеціальній монографічній літературі окремо не розглядалися.

Ступінь наукової розробки. Загальні організаційно-тактичні аспекти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні розглядалися у наукових працях із кримінального процесу, криміналістики і теорії судової експертизи такими українськими вченими, як Л.Ю. Ароцкер, О.О. Бондаренко, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, Г.Л. Грановський, Ю.М. Прошевий, М.В. Даньшин, А.В. Журавель, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.А. Колесник, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, О.М. Моїсєєв, Г.М. Надгорний, І.В. Постіка, М.В. Салтєвський, Е.Б. Сімакова-Єфремян, Р.Л. Степанюк, І.Я. Фрідман, В.В. Циркаль, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, В.М. Шерстюк та ін.

Окремі проблеми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень були предметом дисертаційних досліджень Є.С. Демидової (Тактика допиту обізнаних осіб. – Харків, 2013), В.І. Дячука (Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. – Київ, 2010), А.В. Мировської (Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва. – Ірпінь, 2012), П.Ю. Кравчука (Використання спеціальних знань під час

розслідування грабежів і розбоїв. – Ірпін, 2015), К.А. Садчикова (Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект). – Одеса, 2017), В.О. Яремчук (Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика). – Харків, 2014) та інших.

Метою статті є визначення й дослідження консультативних форм використання спеціальних знань та їх ролі в розкритті й розслідуванні злочинів. Як свідчить слідча та судова практика, несвочасне застосування спеціальних знань породжує численні правові, організаційні й інші проблеми залучення спеціалістів на стадії досудового слідства, використання результатів їхньої роботи в доказуванні. Саме це й зумовило необхідність розгляду деяких загальних положень використання спеціальних знань у даній роботі.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-процесуальному законодавстві визначені загальні засади використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, але всі проблеми інституту використання спеціальних знань так и не були усунені. Треба зазначити, що в кримінально-процесуальному законодавстві зазначаються й нові види джерел доказів, оснований на спеціальних знаннях. До них відносяться висновки або думки свідка, підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, які дають показання, що ґрунтуються на спеціальних знаннях (ч. 6 ст. 95 КПК України). Ми згодні, що специфіка показань таких осіб полягає в тому, що їхній зміст становлять не тільки «голі» факти, але і їх тлумачення на основі спеціальних знань. Ще одним новим джерелом доказів визнаються показання експерта, отримані під час допиту на досудовому слідстві (ст. 95 КПК України) або в суді (ст. 356 КПК України) [4, с. 23–24].

У сучасній науці кримінально-процесуального права та криміналістики приділяється значна увага класифікації форм використання спеціальних знань, але й досі немає єдиної думки з приводу процесуальної регламентації, змісту та класифікації форм спеціальних знань у процесі розслідування злочинів. Це пояснюється тим, що форми використання спеціальних знань належним чином не врегульовані кримінальним процесуальним законодавством. Науковці наводять різні переліки форм спеціальних знань.

На наш погляд, найбільш повний перелік форм спеціальних знань визначив В.І. Шиканов: а) безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором і складом суду, тобто тими особами, на яких у процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів; б) використання спеціальних знань обізнаних осіб без залучення їх до участі в слідчих діях (консультації, отримання різного роду довідок зі спеціальних питань); в) використання результатів позасудових (відомчих, адміністративних) розслідувань, а також результатів досліджень окремих об'єктів, що проводяться під час зазначених розслідувань або за інших умов; г) використання спеціальних знань обізнаних осіб, залучених до виконання процесуальних функцій спеціаліста; ґ) використання спеціальних знань обізнаних осіб, притягнутих до виконання процесуальних функцій судового експерта; д) використання спеціальних знань перекладачів і осіб, що розуміють знаки німого або глухого; е) призначення ревізій у порядку, передбаченому законом; є) проведення по завданню слідчого або суду технічних та інших обстежень [8, с. 7].

Згідно з ч. 1. ст. 71 КПК України спеціаліст, який залучається до кримінального провадження, може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст як консультант – фігура в судочинстві відносно нова, і ця сторона діяльності обізнаної особи задіяна далеко не повною мірою [2, с. 211]. «Консультація» в тлумачному словнику розглядається як

порада фахівця з якого-небудь питання, а «надання пояснення» автори словника розуміють як роз'яснення про що-небудь, для того щоб зробити його ясным і зрозумілим; з'ясування ситуації, розкриття причин дії, явища; розкриття особливостей речі, явища, вказуючи на їхні певні ознаки [1, с. 451].

У криміналістичній і процесуальній літературі науковці виокремлюють процесуальну і непроцесуальну форми використання спеціальних знань. До непроцесуальної форми і відноситься консультативна діяльність спеціаліста на досудовому слідстві. Безумовно, така консультація може надаватися як в усній, так і в письмовій формі. Д.В. Куриленко зазначає: під час досудового розслідування спеціаліст, який брав участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, дає письмові пояснення, що приєднуються до протоколу як додатки (ч. 2 ст. 105 КПК України). Якщо в протоколі фіксуються наочні, очевидні дані, що сприймали всі учасники слідчої (розшукової) дії, то в поясненнях, на наш погляд, можуть вказуватися не тільки особливості використання технічних засобів, але й довідкові дані, консультації спеціаліста, які є джерелом орієнтуючої інформації для слідчого (оперативного працівника) в пошуку знаряддя злочину, злочинця, предметів його одягу та взуття, транспортного засобу та ін. [4, с. 24].

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити, що усна консультація спеціаліста надається для:

- роз'яснення цільового призначення й методики застосування технічних засобів у процесі фіксації слідів злочину;
- роз'яснення особливостей вилучення, пакування, транспортування і зберігання виявлених об'єктів та слідів злочину;
- роз'яснення особливостей правильного опису в протоколі виявлених об'єктів та слідів злочину;
- роз'яснення механізму і часу утворення слідів на місці злочину, роз'яснення фізичних особливостей особи, що, можливо, вчинила правопорушення. Наприклад, лікар по характеру нанесених колото-різаних ран визначає, що це була особа, яка добре знайома з анатомією, крім того, він чи вона лівша тощо;
- проведення попереднього дослідження слідів і речових доказів;
- роз'яснення можливості вилучених об'єктів для подальшого дослідження та проведення судових експертиз. Наприклад, виявлення ознак підробки грошових коштів та інших документів або проведення експрес-аналізів виявлених порохів для встановлення наявності наркотичних засобів тощо;
- роз'яснення можливості і необхідності вилучення експериментальних зразків для проведення в подальшому судової експертизи;
- роз'яснення необхідності обов'язкового призначення експертизи по вилучених речових доказах у цьому випадку. Як правило, спеціаліст надає консультативну допомогу у визначенні класу, роду та виду судової експертизи, яку необхідно призначити. Консультативну допомогу спеціаліста слідчій може отримати й у випадках, коли виникає запитання: чи достатньо для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності, або ж є необхідність призначення комплексної. Треба надати консультативну допомогу в правильному формулюванні питань, які підлягають постановці перед експертом.

Окремо треба зупинитися на попередньому дослідженні спеціалістом слідів та речових доказів на місці вчинення злочину. Більшість науковців згодні, що попереднє дослідження є невід'ємною частиною застосування спеціальних знань у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Спричиняє заперечення думка В.М. Реваки, що дослідницька діяльність характерна тільки для експертизи й відсутня у всіх інших формах

застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві [6, с. 23]. Метою попередніх досліджень матеріальних слідів злочину є:

- негайне одержання орієнтуючої інформації, що використовується для висування слідчих версій стосовно осіб, що причетні до вчинення злочину;
- визначення напрямку пошуку злочинця по гарячих слідах;
- визначення напрямку пошуку об'єктів, що залишили сліди на місці події;
- визначення напрямку пошуку очевидців, свідків та іншої розшукової інформації;
- визначення виду та класу виявлених предметів, речовин, матеріалів, з'ясування механізму й обставин вчиненого злочину й т. ін.

Зазвичай для вирішення цих оперативно-тактичних завдань попередні дослідження необхідно проводити одночасно в ході проведення слідчої (розшукової) дії (наприклад, огляду місця події) або відразу після її закінчення. Попередні дослідження є важливим елементом пізнавальної діяльності спеціаліста, спрямованої на з'ясування обставин вчиненого злочину, пошук і встановлення винного. Але отримані висновки в результаті попереднього дослідження не є процесуально регламентованою дією, а отримані результати (висновки) не є джерелами доказів. Крім того, в проведенні попередніх досліджень зі слідами та об'єктами необхідно вживати заходів, що забезпечують цілісність та незмінність досліджуваних об'єктів (слідів). У процесі попереднього дослідження не повинні застосовуватися методи, що змінюють властивості речових доказів (форму, кількість, розміри, склад, колір тощо) і можуть вплинути на результати наступних експертних досліджень. На нашу думку, помилковим є твердження І.І. Когутича, що під час проведення слідчих (розшукових) дій спеціальні знання можуть використовуватися лише в процесуальних формах [5, с. 114]. Попередні дослідження є важливим елементом пізнавальної діяльності спеціаліста, спрямованої на з'ясування обставин вчиненого злочину, пошук і встановлення винних осіб тощо.

У слідчій та судовій практиці, окрім усних консультацій і пояснень, використовуються й письмові. Згідно зі ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є будь-які фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку. Слідчому надано право витребувати документи, в тому числі й ті, що складаються спеціалістами поза кримінальним провадженням. Значення для слідства таких документів часом важко переоцінити. Їх підготовка здійснюється хоча за межами кримінальної процесуальної діяльності, але в установленому законодавством порядку. Це дає підстави віднести їх до процесуальних форм використання знань спеціалістів, змістом яких є підготовка особами, що володіють спеціальними знаннями, або за їхньою участю в порядку, встановленому відомчими (або міжвідомчими) правилами й інструкціями, документів довідкового характеру. Підготовку цих документів здійснюють спеціалісти за межами кримінального процесу в адміністративному порядку. До них можна віднести:

1. Документи, що містять довідкові та інші відомості й стосуються кримінального провадження, підготовлені з використанням знань спеціалістів. У цих довідках відображаються елементи досліджень, що проводяться об'язаними особами під час перевірки за криміналістичним обліком, є довідковою інформацією про об'єкти, що перевіряються (людина, зброя, транспортний засіб та ін.), які раніше могли потрапити в орбіту кримінального судочинства і підлягали кримінальній реєстрації.

Використання цих інформаційних обліків дозволяє виявити належність конкретної особи або предмета до розслідуваного злочину, визначити, чи вчинені кілька злочинів тією самою особою, чи застосовувалася при цьому та ж сама зброя, встановити особистість живих осіб чи невпізнаних трупів тощо.

2. Документи, що не містять відомостей про кримінальне правопорушення. Здебільшого це довідки разового характеру, що містять відповіді на запити слідчого. Вони можуть, наприклад, засвідчувати або роз'яснювати положення відомчих наказів та інструкцій, аналіз яких вимагає спеціальних знань, характеризувати особу з місця роботи, довідкові дані про перенесені хвороби тощо;

3. Документи, що мають дослідницький характер та прямо стосуються події злочину. До них відносяться висновки досліджень, які складають психологи на досудовому розслідуванні. Зазвичай спеціалісти-психологи за зверненням слідчого та за матеріалами кримінального провадження проводять дослідження та надають висновки про психологічний профіль злочинця, на підставі якого здійснюється розшук осіб, які вчинили злочин. Зокрема, А.М. Старушкевич пропонує використовувати допомогу психолога на початковому етапі розслідування для складання психологічних профілів для виявлення осіб, які вчинили злочин [7, с. 65]. Аналогічних поглядів дотримуються російські вчені Л.Н. Іванов і С.А. Полуїн, які пропонують залучати психолога для огляду місця пригоди, приміщення, в якому проживає підозрюваний, документів, текстів, малюнків, трупа на місці його знаходження для виявлення додаткових джерел інформації про вчинений злочин [3, с. 27].

До письмової форми використання відносяться й висновки спеціалістів, які проводили спеціальні психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа. Діагностування людини з використанням поліграфа можливе лише за згодою особи, а отримані висновки не мають статусу доказів та носять орієнтуючий характер.

На відміну від усних форм використання спеціальних знань письмові форми можуть бути застосовані тільки після початку досудового розслідування. Письмові форми, пов'язані з витребуванням слідчим документів, що містять довідкові та інші відомості, стосуються провадження та підготовлені з використанням знань спеціалістів, але не замінюють висновків експертів та інших документів, які складаються у встановленому порядку. У деяких випадках у довідках немає відомостей про кримінальне правопорушення. Здебільшого це довідки разового характеру, що містять відповіді на запити слідчого. Вони можуть, наприклад, засвідчувати або роз'яснювати положення відомчих наказів та інструкцій, аналіз яких вимагає спеціальних знань. Документи цієї групи можна поділити на ті, які складаються спеціально за запитом слідчого, й ті, які були складені раніше.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що консультації спеціалістів належать до основних форм використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів. Консультативна діяльність спеціаліста складається не тільки з усного роз'яснення особливостей використання технічних засобів, але й з попереднього дослідження окремих об'єктів, надання письмових довідкових даних, складання письмових висновків спеціаліста, які є джерелом орієнтуючої інформації для слідчого (оперативного працівника) в пошуку знаряддя злочину, злочинця, предметів його одягу та взуття, транспортного засобу та ін. Комплексне використання таких форм забезпечить об'єктивність, повноту і всебічність досудового розслідування та сприятиме оперативному розкриттю злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Гора І.В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 208–214.
3. Иванов Л.Н., Полуниин С.А. Процессуальные основы использования специальных знаний и проблемы полисистемного анализа личности в следственном осмотре. *Вестник криминалистики*. Москва : Спарк, 2004. № 1 (9). С. 26–29.
4. Куриленко Д.В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 258 с.
5. Когутич І.І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015 № 2 (33). Т. 12. С. 112–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_16
6. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 198 с.
7. Старушкевич А.М. Криміналістичне профілювання: наукове обґрунтування та проблеми використання у розслідуванні злочинів. *Право України*. 2004. № 8. С. 64–68.
8. Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учебное пособие. Иркутск : из-во Иркут. гос. ун-та, 1976. 90 с.